

Værebros Ådals tusindårige historie

Panoptikonet fortæller

Panoptikonet ligger i Smørum, men hvor?

Fra rundkørslen, hvor Erantishaven, Blomsterhaven, Smørumnedrevej og Kongeåsen mødes, tager du Kongeåsen til Kong Svends Høj. Følg vejen venstre om Kong Svends Høj, til du ikke kan komme længere i bil.

GPS: N: 55,747467 E: 12,288341.

Her står en informationstavle udarbejdet i forbindelse med projektet "Danmarks oldtid i landskabet", og herfra fører en gangsti mod vest ned mod Værebros Ådal. Her ligger Panoptikonet.

Foto på forsiden og udarbejdelse af ovenstående kort: Fredi Paludan Bentsen.

Værebros Ådals tusindårige historie – Panoptikonet fortæller

af Inga Nielsen

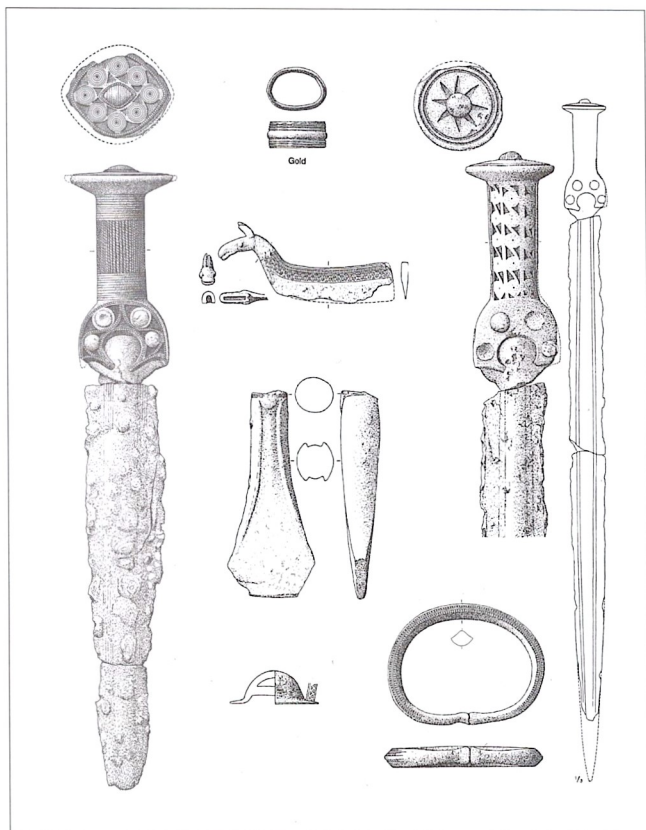
Værebros Ådal har i hele oldtiden haft stor betydning for de mennesker, der boede omkring den. Desuden viser forskellige arkæologiske fund, at den gennem årtusinder har været et kultisk/religiøst område, hvor nogle af Danmarkshistoriens betydeligste offer- eller depotfund

er gjort, og at der i perioder også har fundet menneskeofringer sted.

I forbindelse med projektet ”Danmarks oldtid i landskabet” lod Kulturstyrelsen i samarbejde med Kroppedal Museum og Egedal Kommune i 2014 opføre et Panop-

Stenalderhøjen Baunehøj i Smørum. Foto: Holger Agerskov.

Fund fra Maglehøj. Foto: Linda Boye, tegninger Aner, E & K. Kersten. Gengivelse fra bogen "Die Funde der älteren Bronzezeit des nordischen Kreises in Dänemark, Schleswig-Holstein und Niedersachsen, Band 1".

tikon nær Kong Svends Høj i Smørumnedre. Ordet Panoptikon er dannet af græsk pan- og optikus=vedrørende synet. Egentlig betyder det "sted hvor man kan se alt". Panoptikonet skal levendegøre Værebros Ådals helt særlige historie, idet de mest spændende fund fra dalen er vist tredimensionelt i beton på indersiden af Panoptikonet samtidig med, at der er lavet udkik dels til de steder

i dalen, hvor fundene er gjort, og dels til vigtige høje i området. Nogle af fundene er ikke bare de fineste fra området, men hører til de fornemste i landet. Den stor-slåede udsigt fra Panoptikonet ud over Værebros Ådal med Smørumovre Landsby mod syd, Veksø mod vest og Knardrup/Ganløse mod nord er i sig selv en oplevelse. GPS: N:55,747726 E:12,285419.

Ørkenhøj måske 1800-1000 f. Kr.

Ørkenhøj er 25 m i tværmål og 4 m høj. Den er aldrig blevet udgravet, og det vides derfor ikke nøjagtig, hvor gammel den er. Højens størrelse tyder imidlertid på, at den er opført i ældre bronzealder. Den udgør en del af en karakteristisk række af høje, som ligger højt og synligt i terrænet.

Baunehøj 3300-3100 f. Kr.

Baunehøj også kaldet "Etatsrådshøjen" er i modsætning til de fleste høje i området en stenalderhøj. Den har oprindeligt været temmelig stor, og den rummer en jættestue med et stort gravkammer, som er afgrænset af store bæresten langs siderne og af mægtige dæksten som loft. Indgangen til højen har formentlig været gennem en stensat gang i sydsiden af højen. Der er to bevarede storstensgrave i Ledøje-Smørum. Baunehøj er den ene og Hove Langdysse den anden.

Maglehøj 1400 f. Kr.

Maglehøj er en bronzealderhøj, og i marts 1880 var det planen, at den skulle sløjfes, og jorden fyldes i et nærliggende vandhul. Da arbejdet gik i gang, stødte man på forskellige bronzegenstande. Nationalmuseet blev tilkaldt, og der blev fundet rester af en trækiste og forskellige bronzegenstande fra ældre bronzealder, blandt andet et sværd og en dolk af bronze og en fingerring af guld. Senere dukkede en kraftig bronzearmring op. De rige gravgaver vi-

ser, at der her er blevet begravet en mand af en vis betydning. Der blev fundet yderligere to tomme grave på stedet. Maglehøj er ret beskadiget, men ligger flot i landskabet. Nord for højen står der en informationstavle udarbejdet i forbindelse med projektet "Danmarks oldtid i landskabet". GPS: N55,741374 E12,271415. En ældre informationstavle syd for højen er stærkt beskadiget.

Ti pragtøkser af flint, Sørup Rende, 3500 f. Kr.

Fundet, også kaldet Maglehøjdepotet, består af ti slebne tyndnakkede flintøkser. De er fundet nær Sørup Rende nord for Smørumovre i år 2001-2. Drænrørene på det lavtliggende område skulle repareres, og i den forbindelse dukkede de første seks økser op. Ved en fotografiering på det historiske sted i foråret 2002 opdagede man pludselig økse nr. syv. Dette gav anledning til en eftergravning om efteråret, som gav yderligere to økser. Da man til sidst endevendte den opgravede jord, dukkede økse nr. 10 op. Økserne er aldrig blevet brugt som arbejdsredskaber, men er formentlig lagt i mosen som en offergave i forbindelse med en religiøs/rituel handling. Økserne er et af Danmarks fornemste depotfund fra yngre stenalder, og fundet vises i Nationalmuseets permanente oldtidsudstilling.

Armring med den karakteristiske wendelsnoning. Kopismykke fra Nationalmuseet. Fra Internettet.

Wendel bronzehalsring, Schæfergården, 1100 f. Kr.

Betegnelsen wendelhalsring skyldes dens karakteristiske snoninger. Bronzehalsringen blev fundet under forårssåningen i 1952 på Schæfergårdens marker ved en overpløjet gravhøj, hvis grundplan blev nærmere undersøgt af Kroppedal Museum i 2004. Højen er fra yngre stenalder, men er blevet ændret og udvidet mod nord for at give plads til yderligere en begravelse i bronzalderen. Grav 1 er den oprindelige stensatte grav fra yngre stenalder, grav 2 er fra udvidelsen i bronzalderen. Grav 3 blev i stenalderen anlagt som en jordfæstegrav nordvest for den oprindelige høj. Den indeholdt et forholdsvis velbevaret skelet af en ung mand på ca. 20 år.

Guldarmring fra år 900 e. Kr. Foto: Holger Agerskov.

To guldarmringe, Værebros Å, 900 e. Kr.

I 1878 blev der i en mose ved Værebros Å fundet to prægtige guldarmringe. Armringene, der er fra vikingetiden, er formentlig et offerfund. De to ringe vejer henholdsvis 64 g og 325 g. Den sidste er dermed den tungeste armring, der kendes fra Danmark.

Smørumovredepotet, 163 bronzegenstande, 1400 f. Kr.

Nord for Smørumovre blev der i 1851 fundet 163 bronzegenstande, heraf 44 ufærdige økser og mange lanse- og spydspidser. Fundet, der er fra ældre bronzealder, blev afleveret til kong Frederik den Syvende, der overlod fire genstande til Nationalmuseet. Resten indlemmede han i sin oldtidssamling på Frederiksborg Slot. Desværre blev næsten alle genstandene ødelagt ved slottets brand i 1859. 63 af genstandene blev dog senere reddet fra brandtomten og overdraget til Nationalmuseet. Fundet kan enten være et offer eller et depot, der skulle gemmes til senere brug. Smørumovrefundet er et af Danmarks største depotfund fra bronzealderen.

Hjortetakøkse, Viksø Mose, 8500 f. Kr.

Hjortetakøkse med menneskebilleder fundet i Viksø (Veksø) Mose. Det er nogle af de ældste fremstillinger af mennesker, der kendes fra Danmark, og et af de ældste fund fra Egedal Kommune. Øksen er fremstillet af en naturligt kastet tak af kronhjort.

Kvindefigur i bronze 700-500 f. Kr.

Figuren er fra slutningen af bronzealderen. Der er i virkeligheden fundet to kvindefigurer i området. Den ene er denne fra Veksø, mens den anden er fundet længere mod vest i Værebros Ådal. De er blevet opfattet som vægtlodder, men deres egentlige funktion er ikke klarlagt.

Hjortetakøkse ca. 5000 f. Kr.

Øksen, der er meget velbevaret, er formentlig tildannet sådan, at den har haft æg i begge ender. Hele dens overflade er dækket med meget fine stregornamenter. Hjortetakøksten er fundet ved Værebros Å og er fra kongemose- eller ertebøllekulturen.

Viksøhjemlene, Brøns Mose, 1000 år f. Kr.

De to hjelme blev fundet i 1942 under tørvegravning i Brøns Mose ved Viksø (Veksø). De er fremstillet af bronze formentlig i Nord- eller Mellem Europa. De har ikke været brugt til beskyttelse i forbindelse med kamp, dertil er de for tynde. Hjemmene er snarere blevet brugt som hovedprydelse båret ved religiøse/rituelle ceremonier. De er forsynet med en lille krog, et par riller og et par holdere øverst oppe. Hertil har der muligvis kunnet fæstnes forskelligt pynt. De to unikke hjelme, der er Værebros Ådalens berømteste fund, vises i Nationalmuseets permanente oldtidsudstilling.

På stien oven for Brøns Mose står der en mindesten for fundet af Viksøhjemmene og en informationstavle udarbejdet i forbindelse med projektet "Danmarks oldtid i landskabet". GPS: N55,754071 E12,231249.

Snydebro Vadested

Værebros Å har gennem årtusinder været en betydelig grænse mellem Nordsjælland og områderne syd herfor, idet både åen og vådområderne var meget større førhen. Der var kun få steder, hvor man kunne krydse dalen, og et af disse var Snydebro Vadested, hvortil oldtidsvejene førte. Der er fundet mange økser, dolke, spydspidser og skeletter ved vadestedet. At der er fundet genstande fra både sten-, bronze- og jernalder lagt ned med tusinder af års mellemrum, vidner om, at Snydebro Vadested formentligt er blevet brugt gennem hele oldtiden. De fundne skeletter tyder på, at der kan have fundet ofringer sted i forbindelse med vadestedet. En informationstavle udarbejdet i forbindelse med projektet "Danmarks oldtid i landskabet" står der, hvor cykelrute 97 krydser Værebros Å. GPS: N55,752349 E12,269638.

Mindesten for fundet af Viksøhjemmene. Foto: Fredi Paludan Bentsen.

Menneskeofring, Sigersdal Mose, 3500 f. Kr.

I oldtiden troede folk på forfædrene, og de havde flere guder. Der var mange ritualer knyttet til troen, og der blev ofret lerkar, våben og meget andet i åer og moser. Ind imellem krævedes der større ofre for at komme på god fod med guderne, og nogle måtte betale med den højeste pris. I Sigersdal Mose blev der således i den tidlige bondestenalder ofret mindst tre mennesker, som blev lagt ud i mosen. To af dem var unge kvinder. Den ene lå ved udgravningen stadig med en snor om halsen. Den blev hun holdt fast med ved ofringen. De to kvinder ligner hinanden og har måske været søstre. Ved Veksø Kirke er der sat en informationstavle om Sigersdal Mose

udarbejdet i forbindelse med projektet "Danmarks oldtid i landskabet". GPS: N55,754882 E12,242158.

12 pragtøkser af flint, Sigersdal Mose, 3500 f. Kr.

I Sigersdal Mose er der fundet 12 pragtøkser af flint fra tidlig bondestenalder. Økserne bærer ikke spor af at være brugt som arbejdsredskaber, derfor er de formentlig fremstillet til religiøs/rituel brug. En gang, hvor man sultede, ved sygdom i familien eller i forbindelse med en skræmmende begivenhed, ofrede man de 12 økser i Sigersdal Mose i håb om, at den pragtfulde gave kunne formilde guderne. På informationstavlen ved Veksø Kirke er der flere oplysninger om de 12 økser. Både i

Danseskørt? Et snoreskørt er en slå-om-nederdel af uldsnore. Nogle gange var der omkring snorene fæstnet bronzehjør, som må have klirret, når man bevægede sig. Måske var snoreskørtet lavet til at danse i.

Tekst: Naturstyrelsen. Foto: Nationalmuseet.

bondestenalderen og bronzealderen er der blevet ofret i Værebros Ådal og vådområderne omkring Veksø, som dengang lå som en forhøjning i landskabet omgivet af vand på tre sider.

Tjørnehøj og Galgehøj

I området omkring Tjørnehøj har der i sin tid ligget otte store gravhøje. Nu er der kun fire tilbage. Højene er rejst i et område, hvor flere oldtidsveje krydser hinanden bl.a. den vigtige vej via Snydebro Vadested. Det er meget almindeligt i hele landet, at højene som her ligger højt og synligt i landskabet tæt ved de gamle oldtidsveje. En informationstavle om Tjørnehøj og Galgehøj udarbejdet i forbindelse med projektet ”Danmarks oldtid i landskabet” vil blive opsat i slutningen af 2015.

I Galgehøj blev der i ældre bronzealder begravet en kvinde, som formentlig har tilhørt en magtfuld slægt i området. Hun blev ikke begravet i almindeligt tøj, men i en særlig klædedragt, som bl.a. bestod af et snoreskørt, som er kendt fra Egtvedpigens grav. Måske blev snoreskørtet brugt af kvinder ved særlige lejligheder f.eks. ved religiøse ceremonier. Galgehøj blev sløffet i 1960’erne for at give plads til Frederikssundsvej, som skulle erstatte den gamle landevej.

Panoptikonet – formidling på en ny måde

Panoptikonet er en del af Kulturstyrelsens landsdækkende projekt ”Danmarks oldtid i landskabet – fra Skagen til Gedser”, der handler om at formidle fortidsminderne i det aktuelle landskab og ikke kun på landets museer.

Værebros Ådal – offersteder. Arkæologer har fundet våben, smykker og sågar moselig i det nu udtørrede landskab. Fra Kulturstyrelsens hjemmeside om området.
Illustration: Sune Elskær.

En generøs bevilling fra A.P. Møller & Hustrus fond har gjort det muligt at formidle ca. 100 af landets betydeligste fortidsminder på en ny og mere moderne måde. I vores område har det medført opførelsen af Panoptikonet. Rent praktisk er Panoptikonet skabt via et samarbejde mellem Kulturstyrelsen, Kroppedal Museum, GYS Arkitekter og Egedal Kommune. GYS Arkitekter laver hvert år et gratis oplæg til et kulturelt tiltag, og netop ideen om et Panoptikon fandt man hos GYS Arkitekter så unik og spændende, at det blev udvalgt. Panoptikonets rustbrune jernkonstruktion symboliserer den brune tørvejord, hvori de mange fund er gjort, og det grønne græs leder tanken hen på de vidtstrakte græsarealer, der dækker tørvejorden i Værebros Ådal. Panoptikonet blev indviet den 9. oktober 2014.

På tur i det historiske landskab

En gåtur til Panoptikonet og Kong Svends Høj er anbefalsesværdig. Både ved Panoptikonet og ved stien mel-

lem Panoptikonet og Kong Svends Høj er der opsat informationstavler udarbejdet i forbindelse med projektet ”Danmarks oldtid i landskabet”. Yderligere oplysninger fås på informationstavlen nord for Kong Svends Høj.

Maglehøj

En gåtur fra Smørumovre til Maglehøj er både en historisk og en kulturhistorisk oplevelse. Du følger markvejen, der går mod nord mellem Smørum Nordre Gade 11 og 15, ud til højen. Fra højen er der en vid udsigt ud over Værebros Ådal. Desuden er stjerneudstyknngen i Smørumovre meget tydelig.

Cykelsti 97

En cykeltur ad cykelsti 97 fra Måløv eller Kildedal Station til Veksø kan anbefales. På vejen krydser du Snydebro Vadested, og i Veksø ved Veksø Kirke finder man en informationstavle om fundene i Sigersdal Mose. Fra Katholm kan du finde ud til stien langs Brøns Mose, hvor informationstavlerne om Viksøhjelmenene står. Tag tilbage enten samme vej eller via Hove. Turen kan kombineres med en tur fra Smørumovre ud til Maglehøj.

Kulturstien

Man kan desuden gå eller cykle ad Kulturstien, der går fra Veksø til Smørumovre. Her oplever man Værebros Ådal på en anden måde, idet man krydser ind over dalen og på den måde får et andet indtryk af områdets størrelse og natur. Her kan dog være meget fugtigt.

Den nye informationstavle ved Snydebro studeres på en tur ad supercykelsti 97. Foto: Peter B. Nielsen.

Kilder:

- Egedal Leksikon på Egedal Kommunes hjemmeside.
- Historien i landskabet. Jens Henrik Jønsson, Kroppedal Museum 2014.
- Historiske optegnelser om Ledøje-Smørum Sogne. J. P. Jørgensen 1926.
- Informationstavlerne, opsat i Værebros Ådal, udarbejdet af Kroppedal Museum i forbindelse med Kulturstyrelsens projekt "Danmarks oldtid i landskabet".
- Kulturhistorisk Oversigt, Oldtiden indtil 1050. Københavns Amt i samarbejde med Kroppedals Museum. 2006.
- Kulturhistoriske glimt. Udblik fra Danmarkshistorien i Vestskoven. Linda Boye & Peter Sørenius, Kroppedal Museum, 2009.
- Kulturstyrelsens hjemmeside.

Værebros Ådal og Smørumshistorie hænger sammen

I oldtiden og helt frem til middelalderen var Værebros Ådal en bred fjord, der strakte sig fra Roskilde Fjord ind i landet til bl.a. Smørumområdet, samtidig var Porsemosen en stor sø. Vandstanden var i lange perioder ca. 3 m højere end i dag. Bebyggelserne fra ældre stenalder, jægerstenalderen 11000-4000 f. Kr. knytter sig især til disse områder. F.eks. har der helt sikkert ligget en vigtig stenalderboplads fra ertebølletiden ved Hove Lund. Det var på den tid lettere at færdes på åer og søer i stammebåde, eger, end til fods gennem uigennemtrængelige skovområder, og folk ernærede sig ved jagt og fiskeri og ved at samle bær og svampe i skoven. Fra den tid er der kun få arkæologiske fund i vores område. Panoptikonet viser en hjortetakøkse med menneskebilleder fra år 8500 f. Kr. fundet i Veksø Mose og en Hjortetakøkse med stregornamenter fundet ved Værebros.

Ved yngre stenalders (bondestenalderens) begyndelse ca. 4000 år f. Kr. skete der en afgørende ændring i den måde folk levede på, idet landbrug med husdyrhold og korndyrkning gradvist blev indført. Ved afbrænding af skov dannedes nyt agerland, og stadig større arealer blev udlagt som overdrev til græsning for dyrene. Folk samlede sig i større samfund med magthavere, som var i stand til at lade den tids storstensgrave i form af langdysser og stendysser opføre. Der er to bevarede storstensgrave i Ledøje-Smørum: Hove Langdysse og Bavnehøj i Smørumovre. Arkæologerne har dog kendskab til yderligere tre sløjfede storstensgrave. Den ene har ligget på Langdyssegårds jord, der nu er en del af parcelhusudstykningsområdet nord for Smørumnede Landsby. Fra yngre stenalder viser Panoptikonet de ti slebne tyndnakkede flintøkser fundet i Sørup Rende og de 12 pragtøkser samt tegn på menneskeofringer i Sigersdal Mose.

Især i bronzealderen (1800-500 f.Kr.) blev husene og gårdene flyttet op på det flade og frugtbare landbrugsland, der kendetegner Ledøje-Smørumområdet, og siden da har området været forholdsvis tæt bebygget med store og velstående gårde, som lå enkeltvis i landskabet, og som blev flyttet fra sted til sted for at udnytte jorden bedst muligt. Det var først i vikingetiden omkring år 1000, at de nuværende landsbyer fik deres faste beliggenhed. De arkæologiske udgravninger viser, at der har været en rig bebyggelse i bronzealderen omkring Kong Svends Høj, ligesom de mange høje i området vidner om større velorganiserede samfund. Der er otte gravhøje i Ledøje-Smørumområdet og kendskab til mindst 44 høje, der er blevet sløjfet i tidens løb. De fleste af højene er fra bronzealderen, men enkelte kan være fra stenalderen. Panoptikonet henviser til en bronzehalsring, Maglehøjudgravningen, formodentligt en rigmandsgrav, Smørumovredepotet, bestående af 163 bronzegenstande samt de to helt unikke Veksøhjelme fra den epoke.

Arkæologiske udgravninger, der er gennemført i Smørumområdet forud for etableringen af store beboelsesområder fra 1960'erne og frem, viser, at der i både jernalderen og vikingetiden har ligget mange gårde og huse i området, og fine gravgaver tyder på et hierarkisk opbygget samfund med velstående høvdinge. Ved Rytterkærudgravningen i 1989 blev der fundet spor af en tæt og rig bebyggelse samt en stor gravplads fra vikingetiden. Panoptikonet præsenterer to guldarmringe fra den tid.

Informationstavlernes placering i landskabet

Kort: Kroppedal Museum.

Værebros Ådals tusindårige historie – Panoptikonet fortæller

Udgiver: Ledøje-Smørum Historisk Forening

Udgivelsesår: 2015

ISSN 0905 8834

Redaktion: Anni Agerskov, Finn Larsen, Line Ludvigsen, Inga Nielsen

Layout: Fredi Paludan Bentsen

Tryk: **LaserTryk.dk**